

IV. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

УДК 347.53

DOI 10.32755/sjcriminal.2020.01.074

Куриліна О. В.,

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник наукового відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності і запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8813-4243;

Зотова І. Г.,

заступник начальника наукового центру проблем виховання доброчесності і запобігання корупції у секторі безпеки та оборони – начальник відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності і запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ, Україна;

Калітнік М. С.,

науковий співробітник наукового відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності і запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ, Україна

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Метою статті є дослідження поняття та правової природи відшкодування шкоди як інструменту застосування цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних правопорушень у секторі безпеки та оборони. За результатами проведеного аналізу норм антикорупційного законодавства України виокремлено особливості притягнення державного службовця, військової службової особи, іншої особи, що виконує публічні функції, до цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення, що вирішується у

судовому порядку, а також застосування відшкодування шкоди, моральної компенсації та інших засобів цивільно-правового впливу як найбільш ефективного шляху подолання наслідків виявів корупції у секторі безпеки та оборони.

Ключові слова: *сектор безпеки та оборони; цивільно-правова відповідальність; корупційні правопорушення; правопорушення, пов'язані з корупцією у секторі безпеки та оборони; відшкодування шкоди; моральне відшкодування.*

Постановка проблеми. На сьогодні основною проблемою є подолання корупції в секторі безпеки та оборони України, оскільки вона значною мірою шкодить національним інтересам держави. Цивільно-правовий аспект корупції в секторі безпеки та оборони опрацьований не до кінця. Відшкодування збитків є лише одним із цивільних наслідків корупції. Нині практично немає судової практики щодо застосування цивільно-правової відповідальності.

Основна частина наукових публікацій щодо дослідження виявів корупції та відповідальності за корупційні правопорушення присвячена вдосконаленню адміністративного та кримінального законодавства, де правова сторона корупції висвітлюється стосовно відносин у сфері державного управління. Отримання компенсації щодо виявів корупції вказує, що існують певні проблеми із застосуванням цивільно-правових наслідків як негативного явища. І це потребує більш детального вивчення цих питань та внесення пропозицій щодо вдосконалення законодавства стосовно шкоди, заподіяної корупцією та корупційними правопорушеннями [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана нами проблематика започаткована в роботах таких учених, як: І.Я. Богданова, С.І. Братков, Б.В. Волженкін, В.Д. Гвоздецький, В.С. Гопанчук, Т.С. Ківалова, М.А. Краснова, О.О. Лов'як, М.І. Мельник, С.С. Ніжинський, А.І. Редька, М.І. Хавронюк. Водночас загальним питанням цивільно-правової відповідальності, а також окремим її аспектам приділяли увагу М.М. Агарков, І.А. Бірюков, С.М. Братусь, А.С. Довгерт, Ю.О. Заїка, О.С. Йоффе, Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, С.І. Шимон та інші.

Але наукові дослідження, проведені вищезазначеними вченими, досі не приділяють належної уваги аналізу цивільно-правових наслідків корупційних явищ, особливо щодо органів державної влади, які відповідають за захист національних інте-

ресів від зовнішніх і внутрішніх загроз. У цьому напрямку результати наукових досліджень звернули увагу на «відсутність чіткості у правовідносинах щодо відшкодування шкоди, заподіяної корупцією та іншими корупційними правопорушеннями» [1]. Вони порушили такі питання, як відсутність у Цивільному кодексі (ЦК) України норми, яка б регулювала особливості відшкодування збитків за цей вид правопорушення. Також, як пропозиція від них, було доповнити ЦК України спеціальною статтею про відповідальність за шкоду, заподіяну корупційними правопорушеннями [1].

Формулювання мети. Метою статті є дослідження поняття та правової природи відшкодування шкоди як інструменту застосування цивільно-правової відповідальності за вчинення корупційних правопорушень у секторі безпеки та оборони.

Виклад основного матеріалу. Національне антикорупційне законодавство приділяє пильну увагу використанню превентивних засобів запобігання корупції в суспільному житті. Сам факт недотримання таких заходів є правопорушенням, яке тягне за собою відповідальність особи.

Частиною 1 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» [2] передбачено, що за вчинення корупції чи корупційних правопорушень особи, зазначені у ч. 1 ст. 3 цього Закону, притягуються до адміністративної, цивільної та дисциплінарної відповідальності у встановленому законодавством порядку.

У свою чергу, військовослужбовці притягуються до юридичної відповідальності, яка встановлена для громадян України, на загальних підставах [3].

Усі види юридичної відповідальності можуть застосовуватися у зв'язку із вчиненням корупційних чи пов'язаних з корупцією правопорушень. І тому, природно, виникає питання про можливість поєднання міжгалузевих санкцій під час визначення відповідальності.

Закон України «Про запобігання корупції» передбачає два види правопорушень: корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення. Корупція та пов'язані з корупцією діяння є правопорушеннями у сфері публічно-правового регулювання суспільних відносин.

Корупційне правопорушення визначено зазначеним Законом як діяння, яке містить ознаки корупції, вчинені особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, за яку закон встановлює кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [2].

Обидва види правопорушень визначені у відповідних положеннях Кримінального кодексу України та Кодексу про адміністративні правопорушення України. Ці законодавчі акти вичерпують перелік дій щодо корупції. Поза цими законодавчими актами не існує видів корупційних правопорушень, які становили б суто цивільний делікт або дисциплінарне правопорушення корупційного характеру.

Під відповідальністю у цивільному праві розуміють обов'язок особи нести передбачені нормами права негативні наслідки за вчинення правопорушення.

Юффе О.С. під цивільно-правовою відповідальністю розумів насамперед санкцію за правопорушення, наслідок, встановлений у законі на випадок його порушення [4].

У свою чергу, Т.В. Ківалова вважає, що цивільно-правова відповідальність – це відповідальність правопорушника перед потерпілим, а не перед державою чи органами державної влади [5].

Стаття 1166 ЦК України встановлює загальні підстави відповідальності за майнову шкоду, завдану неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам або юридичній особі. Така шкода відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала [6].

Також ст. 22 ЦК України встановлює право особи, якій завдано шкоди в результаті порушення її цивільних прав, на її відшкодування.

Водночас у ст. 22 ЦК України зазначено, що збитками є:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусять зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [6].

Як показує міжнародний досвід, боротьба з корупцією ведеться на підставі чіткої правової регламентації діяльності дер-

жавних органів, служб і осіб, уповноважених на виконання функцій держави, забезпечення гарантій прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Одним із вагомих міжнародних документів щодо запобігання корупції є Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [7], яка ратифікована Україною, і, відповідно, норми якої імплементаються в національне законодавство. Зокрема, ст. 4 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією зазначає, що кожна держава передбачає у своєму внутрішньому законодавстві такі умови компенсації заподіяної шкоди:

а) вчинення відповідачем особисто або з його дозволу корупційної дії чи невжиття ним розумних заходів для запобігання вчиненню корупційної дії;

б) заподіяння шкоди позивачу; та

в) наявність причинного зв'язку між корупційною дією та заподіяною шкодою [7].

Також має встановлюватися відповідальність держави, як-от для осіб, яким військові службові особи під час виконання своїх службових обов'язків заподіяли шкоду корупційними діями, належні процедури отримання компенсації від держави чи, у випадку недержавних установ, від керівних органів таких установ (ст. 5 Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією) [7].

Контроль за виконанням Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією здійснює Група держав проти корупції (GRECO).

Відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування», глави 9 Кодексу законів про працю України, зазначено про гарантії накладення матеріальної відповідальності на працівників за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації. Це ж положення існувало і для державних службовців (ч. 3 ст. 4 Закону України «Про державну службу» від 17.11.2011 р. №4050-III).

У Законі України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII (нова редакція) відносили матеріальної відповідальності державних службовців отримали спеціальне правове регулювання у главі 3 розділу 8 Закону.

Відповідно до ч. 4 ст. 81 цього Закону під час визначення розміру компенсації слід враховувати стан державного службо-

вця, співвідношення розміру шкоди, заподіяної його зарплаті, ризик заподіяння шкоди, досвід державної служби, що підтверджується наказом про призначення державного службовця, а також інші обставини, за яких повна компенсація державного службовця за заподіяну шкоду буде виправданою [8].

Таким чином, законодавець виходить з необхідності повної компенсації збитку і визначає підстави для зменшення цієї суми під впливом певних факторів. Важливою юридичною гарантією статусу державного службовця є фінансова відповідальність лише за умисні дії (ч. 3 ст. 80 Закону України «Про державну службу»).

Водночас ч. 2 ст. 68 Закону України «Про запобігання корупції» обмежує типи невідновлювальних пошкоджень у регресу і визначає, що відшкодовується сума компенсації, пов'язана з трудовими відносинами та негрошові збитки не відшкодовується [2].

У ст. 56 Конституції України закріплене право громадян на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб (у тому числі і військових службових осіб) під час здійснення ними своїх повноважень.

Право на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, виникає у випадках, передбачених законом [9].

Шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок постановлення судом незаконного рішення в цивільній справі, відшкодовується державою в повному обсязі в разі встановлення в діях судді (суддів), які вплинули на постановлення незаконного рішення, складу злочину за обвинувальним вирокком суду, що набрав законної сили.

Шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується на загальних підставах. Порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здій-

снює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, встановлюється законом [9].

Висновки. Таким чином, аналіз чинного законодавства свідчить про те, що у судовій практиці щодо корупційних діянь основний розгляд справ та всі судові рішення ґрунтувалися на висновках, пов'язаних з адміністративною чи кримінальною відповідальністю за корупційні правопорушення, а у цивільних справах положення про відшкодування шкоди, заподіяної корупцією та корупційними правопорушеннями у сфері безпеки та оборони держави, потребують подальшого доопрацювання.

Список використаних джерел

1. Alekseyenko I., Stasiuk O. Issues of legal regulation of the application of civil liability for damages caused by corruption. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2019. Special Issue № 1, pp. 134–146.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.

3. Попова С. М., Остапенко І. О. Особливості юридичної відповідальності військових службових осіб гарнізону. *Право.ua*. 2015. № 3. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4621/Osoblyvosti%20yurydychnoi%20vidpovidalnosti%20viiskovykh%20sluzhbovykh%20osib%20harnizonu_Popova_Ostapenko_2015.pdf?sequence=1 (дата звернення: 25.02.2020).

4. Иоффе О. С. Избранные труды: в 4 т. Т. 1. Санкт-Петербург: [б. и.], 2003. 572 с.

5. Ківалова Т. В. Цивільно-правова недоговорна відповідальність як вид юридичної відповідальності. *Про українське право. Правова відповідальність. Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка* / за ред. І. А. Безклубого. Київ, 2010. Час. У. С. 207–216.

6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

7. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102 (дата звернення: 25.02.2020).

8. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

9. Гопанчук В. С., Ніжинський С. С. Проблеми визначення порядку цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану корупційними діями. *Наше право*. 2013. № 7. С. 181–183.

Kurylina O. V.,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Senior Scientific Researcher of the Scientific Department of Research and Implementation of Innovative Technologies of Scientific Center of the Problems of Integrity Upbringing and prevention of Corruption in Security and Defense Sector Preventing, National Defense University of Ukraine "Ivan Chernyakhovsky", Kyiv, Ukraine;

Zotova I. H.,

Deputy Chief of Scientific Center of the Problems of Integrity Upbringing and prevention of Corruption in Security and Defense Sector Preventing – Head of the Department of Research and Implementation of Innovative Technologies of Scientific Center of the Problems of Integrity Upbringing and prevention of Corruption in Security and Defense Sector Preventing, National Defense University of Ukraine "Ivan Chernyakhovsky", Kyiv, Ukraine;

Kalitnik M. S.,

Scientific Researcher of the Scientific Department of Research and Implementation of Innovative Technologies of Scientific Center of the Problems of Integrity Upbringing and prevention of Corruption in Security and Defense Sector Preventing, National Defense University of Ukraine "Ivan Chernyakhovsky", Kyiv, Ukraine

COMPENSATION OF DAMAGE AS A TOOL FOR APPLYING CIVIL LIABILITY FOR CORRUPTION OFFENSES IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR

The purpose of the article is to study the concept and legal nature of damages as a tool for civil liability for corruption offenses in the security and defense sector. The peculiarities of civil liability prosecution for violations of corruption in the security and defense sector are presented, the analysis is also carried out considering domestic anti-corruption legislation.

In the process of problem analysis, the methods of scientific cognition were used as philosophical (general scientific) and special scientific one. Among the most important in the general scientific methods should be called dialectical and systemic ones. The use of the structural-functional method allowed to consider the types of obligations for damage compensation, to clarify their features and functional purpose. The comparative legal method is used in the analysis of a number of aspects of the problem.

It is noted that today facing the growing threats of a military nature, acts of corruption cause significant damage, especially in the security and defense sector, and in such circumstances the state is responsible for protecting citizens who suffer property losses and need to protect their rights. Legislation on the prevention of corruption has changed significantly in recent years and there is a case law on the application of its provisions.

According to the results of the analysis of the anti-corruption legislation of Ukraine, the authors pointed out the peculiarities of a civil servant prosecution, military official, other person performing public functions to civil liability for corruption offenses, which is resolved in court, as well as the damages compensation, moral compensation and other means of civil influence, as the most effective way to overcome the effects of corruption in the security and defense sector. It was found that in the case law on corruption acts the main consideration of cases and all court decisions were based on conclusions related to administrative or criminal liability for corruption offenses, and in civil cases, the provision on damage compensation caused by corruption and corruption offenses regarding the security and defense of the state, need further reformation.

Key words: security and defense sector; civil liability; corruption offenses; offenses related to corruption in the security and defense sector; damage compensation; moral compensation.

References

1. Alekseyenko, I. and Stasiuk, O. (2019), "Issues of legal regulation of the application of civil liability for damages caused by corruption", *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, Special Issue № 1, pp. 134–146.
2. Ukraine (2014), *On Prevention of Corruption: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
3. Popova, S. M. and Ostapenko, I. O. (2015), "Features of legal responsibility of military officials of the garrison", *Pravo.ua*, № 3, available at: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4621/Osoblyvosti%20yurydychnoi%20vidpovidalnosti%20viiskovykh%20sluzhbovykh%20osib%20harnozonu_Popova_Ostapenko_2015.pdf?sequence=1 (accessed 25.02.2020).
4. Ioffe, O. S. (2003), *Selected works, Vol. 1*, St. Petersburg.
5. Kivalova, T. V. (2010), "Civil non-contractual liability as a type of legal liability", *On Ukrainian law. Legal liability. Journal of the Department of Theory and History of State and Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv* / Bezklubyi, I. A. (Ed.), Chas. U, pp. 207–216.
6. Ukraine (2003), *The Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
7. Council of Europe (1999), *The Civil Law Convention on Corruption: international document*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1994_102 (accessed 25.02.2020).
8. Ukraine (2015), *On Public Service: Law of Ukraine*, Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv.
9. Hopanchuk, V. S. and Nizhynskyi, S. S. (2013), "Problems of determination of the order of civil liability for damage caused by acts of corruption", *Our Law*, № 7, pp. 181–183.